

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

св. Димитрија Солунског која гори о збивањима између 682. и 684. године.

Текст А. И. Иванчика *О Кимерцима Аристеја Проконеског* има изразит интердисциплиниран, историјско-филолошки карактер. Како сам каже, аутор је имао за циљ да изврши реконструкцију једног фрагмента из поеме „Аримаспеја“ Аристеја Проконеског забележеног у IV књизи *Херодотове историје* (IV, 13) у коме се каже да „Кимерци, који живе на обалама јужног мора, напуштају своју земљу гоњени Скитима“. На крају је закључио да је реч о историјском пресељењу (прогону) Кимераца из Киликије у Кападокију, о чему сведочи име овога краја у познојерменској традицији — *Гамирк*.

Е. П. Наумов, *Менандар и најезда „варвара“ у другој половини VI в.* Аутор разматра неке етносоцијалне термине византијског историчара Менандра Про-

тектора који су од битног значаја за разумевање етничких кретања у јужнодунавским провинцијама византијске империје у раздобљу између 559. и 582. године, подвргавши критици нека досадашња тумачења Менандрових термина *ἔθνος*, „народ“, *φῶλον*, „племе“, и *πατρίς*, „отаџбина“.

На крају, И. А. Левинскаја је у тексту *Култ θεός ὑψιστός на Босфору (О питању утицаја Сабазиевог култа)* размотрила природу доминантног религијског утицаја у култу θεός ὑψιστός, „Свевишњи бог“, који је између I и III века н.е. оставио многобројне трагове у Горгипији, Пантикапеји и Танаису, па супротно већини мишљења о синкретичком јудео-паганском обележју овога култа одбацила могућност такве симбиозе, уз напомену да коришћење заједничког симболичког језика још увек не говори и о стварању општег култа.

Вања Станишић

СТАРИНА НОВАК И ЊЕГОВО ДОБА

Зборник радова, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања, књ. 35, Београд 1988, 258 стр; уредник академик Р. Самарџић, секретар редакције Љубинко Раденковић

Балканолошки институт САНУ издао је под уредништвом академика Р. Самарџића и секретара ове публикације Љ. Раденковића зборник радова под насловом *Старина Новак и његово доба*. Издање ове публикације су поред РЗНС финансирали Самоуправна интересна заједница културе СО Мајданпек и Историјски архив Крајине, Пореча и Кључа у Неготину. Већ сама идеја о одржавању овог скупа и окупљању врских познавалаца ове проблематике, довољно говори о значају подухвата. Реферати који су саопштени на скупу и објављени у овом зборнику приказују један лик из народне традиције који

је са историјске тачке гледишта био мање осветљен, иако доиро познат у усменом стваралаштву свих балканских народа.

Циљ скупа био је да се осветли једно мање проучено раздобље наше прошлости које обухвата крај XVI и почетак XVII века. Ово раздобље је имало шири друштвено-историјски значај па је, разумљиво, бројан и тим вредних истраживача који су, сваки на свој начин, дали прилог сагледавању догађаја у раздобљу од 1590. до 1614. године. Међу овим збивањима су значајнији сукоби код Сиска, разура Милешеве, спаљивање тела св. Саве, устанак у Банату, догађаји око Клаиса и

Сења, кретања сењских ускока, улога хајдука, и слично.

За предмет обраде одабран је лик Старине Новака. Избор тематске целине је вишеструко значајан. Ушло се у разматрање мање познатих, а неретко и по све нових докумената. Проматрана проблематика може се груписати у четири целине.

Целину за себе чине радови који на основу историјске грабе обрађују време и збивања на прелазу XVI у XVII век. Овој категорији припадају истраживања Р. Самаршића која подробно осветљавају то раздобље у српским и ширим европским друштвено-политичким оквирима. У великом луку приказана су кретања Турака и харања по Европи до пораза под Бечом 1683. који је испретурао односе у Европи. Ослободилачке покрете балканских народа тога доба осветљава П. Милосављевић. Олга Зиројевић на основу турских докумената описује збивања у доњем и средњем Подунављу. Она истиче да је Дунав представљао границу готово пола миленијума, што се одразило на живот становништва у свим подручјима и изискивало његове нове обавезе. Нарочито су интересантне привредне обавезе које поред чувања реке и бродова падају на мартолозе, мартолозе хришћане и влашко становништво, а оно је од 1536. наомамо било сведено на рају. Радмила Тричковић у расправи *Јунаци другог рата*, објашњавајући словенску реч „јунак“ која је употребљавана у дугом временском периоду, указује на историјска збивања и догађаје који су се на прелазу XVI и XVII века одвијали северно од Дунава, на подручју од Ердеља до Будима и Пеште. Објашњени су поједини називи који су употребљавани у то време. Јунак је израз којим се обележавају Срби, а Мавари за то употребљавају називе солдат, кригер, катана. Јавља се и „катана са мотком“ у смислу калауз (познат и под називом делија, војвода). Занимљива је појава хајдука коњаника о којима обавештава Р. Тричковић, опису-

јући и иконографске сцене на којима су се нашли ликови хајдука, а које се повезују са новозаветном легендом о Добром и Злом разбојнику, у чијим је оквирима и Старина Новак по традицији добио своје место.

Други круг саопштења је усмерен на осветљавање лика Баба Новака, историјске личности која се везује за име Михајла Храброг, поглавара Влашке. Никола Гавриловић обрађује румунске изворе о Баба Новаку. Овог питања се унеколико дотиче, мада у скромном дometу, и саопштење М. Бранкуа (*Баба Новак у румунској историографији*). На основу нове архивске грабе, М. Јачов је крајње документовано обрадио „ратовање Старине Новака у току 1600. и његову смрт јануара 1601. године.“

У посебну целину могу се сврстати радови у којима се на основу песама (и местимично упоредне литературе) приказују хајдучи и хајкуовање. Централно место у томе припада Старини Новаку у кругу личности везаних уз његово име. Марија Клеут издаваја име као знак и приказује Новаков однос са другим личностима, као и стиховане приче о јунацима. Светозар Кољевић обухвата друштвена збивања на прелазу из XVI у XVII век; реч је у ствари о историји и поезији у песмама о хајдучком кругу Старине Новака, где се долази до сазнања да су јунаци ових песама „само номинално историјске личности“. Владимир Бован је обрадио лик Старине Новака и указао на песме у којима се он описује на Косову и Метохији.

Неколико радова обрађује друштвена питања. Новак Килибарда зналачки слика „Хајдучтво у вуковској народној епизи“. То је у ствари слика свакодневног живота, али и продрање у суштину питања, јер је хајдук ипак „разбаштњени сељак“ који одласком у шуму решава у основи неки лични проблем. Због тога Килибарда у оквиру хајдучке тематике истиче узрок, начин одласка, обележје хајдуковања, иде-

олошки ниво и психолошки профил хајдука. Момчић Савић указује суптилном лингвистичком анализом на неоснованост идентификације двају топонима (Румунија — Романија) до чега је ипак дошло у прохујалним вековима. Бурица Крстић се позабавио обичајним нормама у хајдучким дружинима, те при том потврдио да су оне углавном презете из породичне и родовско-племенске организације. Павле Васић је у раду *Опис Старине Новака у народним песмама* обрадио одевање Старине Новака и приказао одећу свих оновремених друштвених слојева, о чему су наша знања била раније доста скромна. Описао је терзије „руфетлије“; приказао је Новака како се одева у мебедину. Јасно је сада какву одећу носе делије, мегданције, заштитници. У Васићевом раду сазнајемо о одевању кољаника, мартолоза, Турака, Маћара, гравана, трговаца, а то све представља драгоцен прилог историји одевања на нашим просторима.

Неколико радова осветљавају хронологију и слојевитост хајдучких народних песама. Овој групи припада и рад Миодрага Стојановића, који иначе указује и на опасности што се могу јавити у вези са занемаривањем дијахроног приступа у објашњавању појава и проблема на примеру песама о Старини Новаку. Ненад Љубинковић у раду под насловом *Слојевитост и специфична поетика хајдучких народних песама* прати питања слојевитости на основу повезивања међусобно удаљених јунака, затим две битке које су се одиграле на Косову, а на основу Вукове поделе на песме „најстарије“, оне „средњих времена“ и песме епске „по новијим догађајима“. Владимир Цветковић тематски заокружује разматрање „елемената мирског у лику Старине Новака код Срба“. Ово је, разуме се као и претходне, веома значајна научна расправа којој се и у овом случају морају одати одговарајућа научна признања. Љубинко Раденковић такође обрађује мит-

ске атрибуте Старине Новака у епској поезији Јужних Словена и Румуна. Подробније објашњава појмове „митолошка представа“ и „епски лик Старине Новака“. Даље следи типологија епских садржаја у којима је Старина Новак носилац радње. Обрађени су атрибути митолошко-религијског садржаја, издвојен је круг песама о Новаку и Новаковићима. Наглашене су улоге оца и сина у митологији. Анализирано је 196 песама из свих крајева Југославије, као и 16 из Бугарске и 13 песама из Румуније. Раденковић је користио архивске и друге збирке и издвојио 6 типолошких група (жениба, правила понашања јунака, лични подвиг јунака, песме разног садржаја, садржаји који нису развијени, Новак као споредни лик у песмама). Свака целина има одговарајуће кругове мотива. Иначе је митско обележје о Новаку и Новаковићима пренето, по Раденковићу, из крила војних дружина лимеса. Он повезује Новаков лик и са Громовником. Мирјана Дрндарски упоређо анализира збирку хајдучких песама у Зборнику Николе Томашеа. И овом приликом се чини зрела поређења далматинско-ускочке поезије са хајдучким песмама у ширем залеђу, што свакако доприноси целовитијем сагледавању епске песме као сведочанства прошлости.

Радови који су објављени у овом зборнику представљају комплементарну целину, осветљавају једну мање проучену епоху наше историје и пружају јасну слику о свим догађајима, посебно политичким и друштвеним, на прелазу XVI у XVII век. Лик Старине Новака послужило је само као полазиште да се на светло дана изнедри и критички прикаже архивска и друга грађа и из тога извучу одговарајући закључци. Без обзира на то што је реч о зборнику, радови садржајем произлазе један из другог и међусобно се прожимају.

Старина Новак, једна од централних личности хајдучког циклуса у народном памћењу, био је и остао симбол отпора „сиро-

тиње раје“ моћницима, поробљивачима, сраницима. Он је изразит представник потлаченог слоја који аргатује, сирмах коме не исплаћују зарађено, социјално обесправљен, па због свега тога у незнању узима будак и у хајдуковању, у борби противу ропства тражи смисао живљења. Он другује с кнезом Богосавом и Дели Радивојем служи га „дијете Грујица“, сукобљава се с Грчићем Манојлом. Народни песник је све ово уочно сложио у песму, као поруку кад ваља и како треба „на страшну мјесту постојати“. Тако је Новак постао оличење народа, његов симбол, понос, његов „Старина“, онај на

кога се треба угледати, слушати га и напајати се његовим витештвом. Несумњиво је да Старина Новак уз Старца Вујадина и Баја Пивљанина поседује обележја једне од најугледнијих личности хајдучког циклуса и „пјесма борбе, ропства и слободе“. Било је то доба кад је уз социјалну неправду и крвца из земље проврела. Историографија је кренула томе времену у походе, а резултат је и овај велики зборник којим наша наука попуњава и осветљава једно значајно раздобље у животу српског и осталих балканских народа.

Петар Влаховић

ZEITSCHRIFT FÜR BALKANOLOGIE JAHRGANG XVII—XXI

Berlin/Wiesbaden 1981—1985

Сасвим је случајно то што је у последњих неколико бројева са страница *Балканике* изостао приказ угледног западнонемачког часописа *Zeitschrift für Balkanologie*. У међувремену је тај часопис редовно излазио тако да је према нама велики број свезака овог гласила и ми ћемо моћи само делимично да прикажемо радове који су ту објављени, задржавајући за себе слободу да се шире осврнемо на оне проблеме који су нам најближи.

Прва свеска броја за 1981. годину (XVII/1) почиње некрологом Ећрему Чабеју, највећем албанологу и балканологу из Албаније који је својим књигама и расправама уздигао албанску филологију до завидних висина. Чабеј ће остати у светској науци познат као велики заговорник идеје о илирском пореклу албанског језика и народа, идеје чију веродостојност дуго није нико доводио у питање, а која је потом услед великих тешкоћа и празнина у материјалу напуштана (Ханс Крае, који је велики део свог опуса посветио илирском је-

зику, уништио је пред смрт други том своје *Илирске граматике*), да би управо Чабејевом заслугом била поново оживљена. Милан Адамовић показује у чланку *Још једном о мађарској речи csáklya (Noch einmal über das ungarische Wort csáklya)* да та реч не припада корпусу турцизама у мађарском, него да је треба посматрати као позајмицу из српскохрватског која се своди на немачко *Zackel*. Исто важи, закључује Адамовић, и за румунско *ciocla*. Виктор Фридман расправља о употреби адмиративног и конфирмативног исказа у балканским словенским језицима (бугарском и македонском) и њиховим паралелама у турском и албанском (*Admirativity and Confirmativity*). Ерик П. Хемп коментарише расправу Норберта Рајтера о семантици индоевропског **orbho-* (*Comments on IE *orbho-*), а у чланку *On Leibniz's Third Albanian Letter* утврђује да је Франциско Бланх послужио славном филозофу као лексикографски извор. Жарко Муљачић у свом раду *Лингвистичка географија и па-*